

ÚJ MAGYAR KÖNYVTÁRPOLITIKA FELÉ

AZ UTÓBBI ÉVTIZED egy valamikor ismeretlen szót tett közelebbé: „tudománypolitika“ újabban sűrűn szerepelt ott, X A. ahol az ország szellemi életének irányításáról beszéltek. A tudományos munkásság „kollektivizálásának“ és „mechanizálásának“ hangoztatása ellenhatást is szült és nem egy fejben keltett kételyt. Mind gyakrabban váltak hallhatóvá hangok, melyek kétségbe vonták, hogy a tudós kutatómunka valóban szervezeti probléma, s hogy az emberi elme legmagasabbrendű funkcióit bizonyos fokig el lehessen szakítani az egyén életétől, akként, hogy valamely „szellemi nagyüzem“ mesterségesen szabályozható és irányítható tevékenységévé váljanak. Az állam és a nemzetközi szervezetek a tudományos munkának csupán eszközeit és kereteit biztosíthatják, de a hadiszertár még nem hadművelet, tudományos intézetek nem jelentenek egyben tudományos életet. Nem férhet hozzá kétség, a „tudománypolitika“ korszaka azonban mégis nagyszerű eredményeket teremtett világszerte, ahol nagy szervezetek iránt egy-egy állam vagy társadalom különösebb fogékonyságot mutatott; megszülettek a tudományos munka nagy műhelyei, melyek nélkül ma már lehetetlen áttekinteni egy-egy tudományág termését. Az utolsó évtizedek egészen új utakra irányították különösen a könyvgyűjtés munkáját: világszerte megszülettek, kibővültek vagy új épületekben újjárendezettek az emberiség nagy közkönyvtárai.

ÉPPEEN két év előtt tette a Magyar Szemle vizsgálat tárgyává a könyvtárügyet.¹ A részletekbe menően megvilágítást nyert néhány nagyobb intézményünk. E kapcsolatban kénytelenek voltunk a háború előtti és utáni idők mulasztásaira rámutatni, arra a fájdalmas tényre, hogy a magyarság eddig soha nem talált ráérő időt, hogy könyvgyűjteményeit egységes terv szerint megszervezze, csekély erőit ezen a téren összesítse és koordinálja. De arra is figyelmeztetni kellett, hogy a háborút követő időkben — az újjáépítés éveiben — a könyvtárügy éppenséggel a legelhanyagoltabb terület volt, s hogy ma nem marad egyéb feladatunk, mint a meglévőnek „racionalizálása“ és a nehéz viszonyok által ránk parancsolt szerény keretek közt való gyűjtés a jövőre.

A tudományos munkától távolabb élő nemzeti intelligencia figyelmét nem lehet kellő nyomatékkal ismét és ismét egy nagy magyar könyvgyűjtemény jelentőségére, életbevágó fontosságára felhívni. Nálunk csak szűk tudóskörben ismeretes, hogy a kutatómunka ebben az országban régtől fogva nagy nehézségekbe ütközik, számos területen

¹ Balogh József: A magyar közkönyvtárak, M. Sz. IX. 328.

a háború óta egyenesen lehetlenné vált. A nemzetnek nemcsak jelesen képzett, európai szintű szakemberekre van szüksége minden téren s nemcsak arra kell energiát és pénzt fordítani, hogy ilyen szakembereink nevelődjenek. A felnevelt szakemberek munkásságának folytonosságát is biztosítani kell, nemcsak azért, hogy nekik kenyeret, vagyis tudományos elhelyezkedést biztosítsunk, hanem elsősorban azért, hogy a nemzetközi jellegű és értékű kutatómunka alapfeltételeit, a könyveket rendelkezésükre bocsátjuk.

Végtelenül sajnálatos, hogy a megszűkült állami és nemzeti keretekben nem a ránk parancsolt könyvtári koncentrációt hajtottuk végre, tehát nem a meglévő intézmények kooperációja után közeledtünk az egyetlen nagy nemzeti közkönyvtár felé, hanem minden ok és cél nélkül, tisztán közületek presztízs- és költségvetési véletlenei által irányítatva a sokba vesztünk. Ahelyett, hogy egy hatalmas, megfelelően dotált és a vidék kölcsönzési szükségleteit is játszva ellátni képes intézménybe gyűjtöttük volna össze a nemzet egész megmaradt tudományos könyvkincsét és e mellett a fővárosnak és a vidéknek életképes népkönyvtárakat adtunk volna, hatóságaink nemcsak eltűrték, — ami magában is elég baj lett volna — hanem nagyraövelték a képtelen könyvtári decentralizációs vágyakat. Holott egyetlen hozzáértő előtt sem lehet kétséges, hogy a legnagyobb áldozatok árán sem leszünk képesek tudományosan valamire való „egyetemi könyvtárakat“ a vidéki városokban létrehozni; a legtöbb, amit ezektől az új intézményektől várhatunk, az, hogy az egyetemi ifjúság tan- és kézikönyv szükségleteit kielégítő „olvasócsamokká“ fognak válni. Ebből a szempontból pl. Szegeden volt egy, a népkönyvtári célokat jól szolgáló könyvtár, a Somogyi-könyvtár, emellett ma egy anyagilag dotálatlan névleges „egyetemi könyvtár“ áll; szükséges lett volna ezzel szemben a Somogyi-könyvtárt „egyetemi olvasócsamokkal“ kibővíteni és szerényebb célokat tűzvéen eléje, azokat túrhetően kielégíteni. Most ismét egy intézménnyel gazdagabbak vagyunk, melyet sem megszüntetni, sem kifejleszteni nem tudunk — a viszonyok egykori gyökeres változáig teherként fogjuk magunkkal hordozni.

Nem szorul bizonyításra, hogy minden ilyen decentralizációs törekvés komolyság nélkül való játék, hiszen bár a vezetés minden lehetőt megtett a helyes vásárlás terén, egyetlen háborúelőtti nagy tudományos könyvtárunk, a budapesti egyetemi könyvtár maga is mindig nagyon hézagos volt anyagában, ha az európai elsőrendű könyvgyűjteményekkel hasonlítottuk össze. 1914 óta, tehát húsz esztendeje megszakadt benne a módszeres gyűjtés fonala s az e húsz év alatt felgyűlemlett hiány soha nem lesz pótolható! Csak az tudja megítélni a könyvgyűjtés folytonosságának jelentőségét, aki valaha maga is élvezte — tudós munka kapcsán — egy nagy intézmény áldásait s ismét az, aki reményvesztetten és meddően próbált egy nemzetközileg feldolgozott tárgy irodalmára nézve hazánkban tájékozódni.

Évtizede hangoztatjuk s legjobbaink egyetértének e téren, hogy a magyar tudománypolitikának itt, a könyvtárügy terén vannak a leg-sürgetőbb és legkínosabb köteleességei. Minden elvesztett év pótolhatatlan úrt hagy a nemzetnek nemcsak szellemi, hanem egyenesen

anyagi vagyonában is. Intézményeink, megfelelő könyvtárpolitika, magyarán céltudatos vásárlás nélkül elsorvadnak s a bennük korábbi évtizedek során felhalmozott anyag — folytonosság és kiegészítés híján — egyenesen értéktelenné válik. A tudományos könyvgyűjtés egészen más természetű, mint pl. a múzeális tárgygyűjtés. Egy-egy múzeum bizvást szüneteltetheti néhány éven át újabb vásárlásait, a nélkül, hogy meglévő anyagának értékét csökkentené. Az abban hagyott könyvgyűjtés ellenben a már befektetett tőkék értékét is veszélyezteti. További kárai a könyvtárügy elhanyagolásának a közönség körében mutatkoznak: a korral haladó, szüntelen újat és megújuló keretekben nyújtó könyvtár nagy nevelő erő — nevelő erő kettős irányban. Egyfelől a maga tudományos hivatását látja el, tehát a nemzet szellemi elitjét információval és kutatási anyaggal, másfelől azonban — s ez el nem hanyagolható feladata — új publikumot nevel, új s új tömegeket vezet el a könyvhöz, anyagát mind szélesebb körök számára nyitja meg.

Ennek — fájdalmas ismét megmondani — nálunk ép az ellenkezője történik. Hasztalan állanak a könyvtári intézmények élén kiváló képzettségű, a legszebb szándékok által vezérelt szakemberek: a központi igazgatás, a törvényhozás és a közvélemény érdeklődése nélkül, terv és anyagi eszközök híján nem mehetnek semmire.

NEM KÍVÁNUNK ismétlésekbe bocsátkozni. Aki ennek a kérdésnek figyelmet szentel, fel fogja lapozni két év előtte lapokon megjelent cikkünket, melyet azzal zártunk, hogy mai helyzetünkben nem lehet egyéb teendőnk, mint „a meglévő intézmények munkaközösségét megteremteni, az ország könyvtárügyét egységben szemlélve, annak nagytávlatú programot jelölni ki“. Az utolsó esztendő, mely sok álképület és hamis illúziót zavart szét, talán alkalmas volt arra is, hogy kevésbé hálás feladatok felé is kellő elmélyedéssel és komolysággal közeledjünk. A magyar könyvtárpolitika alapvetésének megteremtése nem valami paradés munka és láttatja is nagysokára lehet. Ennek ellenére haladék nélkül, áldozatkészen és nagy energiával kell hozzálátni. Véleményünk szerint „céltudatos és egységes könyvtárpolitika az intézménynek kooperációjával“ csak úgy jöhet létre, ha a kérdés tanulmányozását és az intézkedést a hivatalokon felül álló egyén, akár kormánybiztos kezébe tesszük le, akit a nagy intézmények vezetőinek szaktanácsa támogatna.

Ugyanakkor azonban a közvéleménynek és illetékeseknek tisztába kell jönni bizonyos elemi igazságokkal. Dotáció nélkül nem lehet könyveket rendszeresen vásárolni és könyvvásárlás nélkül nincs könyvtárpolitika. Bölcs megfontolással kell megteremteni a hazai közkönyvtári beszerzés programját, de ennek a programúnak pénzt kell rendelkezésre bocsátani, már a következő budgetesztendőől fogva. Ha ugyanis végigtekintünk legjelentősebb tudományos közkönyvtáraink állami átalányain, vigasztalan, szinte katasztrófális kép tárul elénk.

Könyvtáraink az 1931/32. évben a következő állami átalányokban részesültek: budapesti Egyet, könyvt. 36.000, pécsi 10.000, szegedi 9.000, József Műegyet. 4.500 és 3.000 (felszerelésre), Nemzeti Múzeum 15.600 P.

Ezek az összegek a békebeli javadalmaknak mintegy 40—50 %-át teszik csak ki. Tekintetbe véve azonban a könyvek árának az utóbbi évtizedben végbement emelkedését, a békebeli és mai javadalmazás aránya még kedvezőtlenebbül alakul.

EGY MÁSIK IGAZSÁG, hogy emberek nélkül nincs szervezet, s könyvtárosok nélkül nincs magyar könyvtárügy. Meg kell teremteni a magyar közkönyvtámoki státust. Bármily meglepően hangzik: a magyarság könyvkincseit őrizni ma még nem élethivatás, hanem valamely más természetű — tudományos, muzeális vagy tanügyi — pálya lépcsőfoka. Mindenki egyet fog érteni abban, hogy egy komoly készültséget és munkavégzést kívánó munkának öncélúvá kell válnia; ha a pálya odaadást kíván emberétől, a könyvtáros is elvárhatja, hogy cserébe pályát adjanak néki.

Az egységes könyvtárosi státus mellett szól, mint követendő példa, az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem státusa, mely legfontosabb muzeális és levéltári közgyűjteményeink tisztviselői személyzetét foglalja egybe s amely egységes nagy státus lévén, az előhaladásra és fokozatos előléptetésekre kellő lehetőséget biztosít.

Példa gyanánt négy egyetemi könyvtárunk tisztviselői karára utalunk. Budapestnek XI, Szegednek 6, Debrecennek 5, Pécsnek 4 tisztviselője van. A VI. fizetési osztályt az ország 26 tisztviselője közül mindössze ketten érték el, a VII-et négyen, négyen gyakornokok, a többiek a VIII.—X. fizetési osztályokban végzik munkájukat.

E kimutatásból elsősorban tudományos közkönyvtáraink tisztviselői létszámának csekélyége tűnik ki. A közismert könyvtári gyakorlat értelmében a tisztviselői létszámnak egyenes arányban kell állnia a könyvtár köteteinek számával olyképpen, hogy egy tisztviselőre átlag 10—20.000 kötet esik, amint ezt a külföldi nagyobb tudományos közkönyvtárak jórészenél megvalósítva is látjuk. Ezzel szemben hazai könyvtárainkat vizsgálva, ez az arányszám 30—40.000 kötet között váltakozik, legrosszabb a 650.000 kötettel bíró budapesti Egyetemi Könyvtárnál, ahol egy tisztviselőre 60.000 kötet jut. Ezek szerint tehát könyvtárainkban éppen kétszeresre kellene emelni a tisztviselői létszámot, hogy a kívánatos munkateljesítmény elérhető legyen.

De másfelől feltűnő a fenti könyvtárosi státusok fizetési osztálybeli nivójának alacsony volta. Hiszen ma az a helyzet, hogy egyetemi képesítéssel, doktori oklevéllel bíró könyvtárosaink, akik amellet a tudományos szakirodalom művelésében is tevékenyen és jelentős mértékben résztvesznek, legjobb s mint láttuk, igen ritka esetben a VI. fizetési osztályig juthatnak el, holott ugyanakkor ezzel a képesítéssel az állami szolgálat minden más területén a magasabb fizetési fokozatok is elérhetők.

VALÓSÍNŰ, hogy a gyógyulásnak útja az, melyet fentebb vázoltunk; mert a nemzet csak ébresztőkre hallgat, ébresztő pedig csak szakember lehet, szakembert a nemzetnek magából kell kinevelnie. Ha a könyvtárügy élére alkotó szellemet állít a magyarság, ha néki — túrhető anyagi szabadság keretében — elhatározási szabadságot is biztosít; ha e könyvtárpolitika megteremti a magyar könyvtárosi kart és észszerű együttműködésre készíteti s egyben új munkára serkenti a meglévő tudományos intézményeket, miközben az aktasablonná süllyedt népkönyvtári ügynek szívet és szellemet ad: a magyar tudomány, sőt a hazai szellemi élet fejlődése is hatalmas serkentést és tetterős segítséget kapott.

BALOGH JÓZSEF